

Ker je smrt pesnikova sledila neposredno po slavnosti 60 letnici (15. okt. 1928), h kateri so se Čehi, zavedajoč se, da je Bř. »pesniški ponos naroda, s kakršnim se ne more izkazati nobeden narodov današnjega sveta« (Nar. politika, Sekanina), dobro pripravili in so najboljši lit. kritiki napisali tehtne, premišljene priložnostne uvodnike v svoje liste (Hýsek, Rutte, A. Novak, O. Fischer, Sekanina...), so nekrologi ob nepričakovani smrti večinoma žurnalističnega značaja. Če jih je ob jubileju zanimala predvsem tvorba Bř., jih je po smrti zajela njegova privatna oseba, k poznanju katere prinašajo tudi polno ničvrednega gradiva. Ne mislim razbirati jubilejnih slavospevov, a preden preidem na posmrtno polemiko, se mi zdi potrebno označiti vsaj važnejše studije, ki so izšle zadnji čas pred smrtjo, vsaj zato, da deloma dopolnim Burianov razbor březinove literature (L. Z., 1923).

Kot pripravo v Bř. jubilej, bi morda poleg bibliofilno izdanih ponatisov zadnjih Bř. esejev (Sedanost, 1927, Edino delo, 1928) ter E. Lešehradskega antologije »Iz dela O. Bř.«, 1927 (v katero je sprejel prvič knjižno tudi pesmi pred prvo zbirko in po zadnji), imenoval lepo seminarsko delo Ot. Skale »Smrt v delu O. Bř.« ČPMF 1927), v kateri z znanstveno metodo sledi razvoj smrti kot najvažnejšega motiva v pesnikovi tvornosti. Enako z enim samim motivom se peča tudi Arne Nováka skica v novi knjigi lit. zgod. studij Nosivci bakelj (Nosiči pochodní 1928) z naslovom »Pokrajina v delu O. Bř.«, ki tvori s pred omenjeno studijo zanimiv poskus paralelnega raziskavanja elementov v svrhu kritja dognanj, dobljenih z različnih strani. Zdi se mi, da je ta skica ponatis iz prejšnjih let, kakor je tudi J. Zahoř za jubilej zbral in popravil svoje znanstvene studije iz Listov filologickih ter jih izdal kot: »Otokar Březina (Essaye)« 1928. Pa niso to z umetniško intuicijo kakega Martena ali poljskega Boya pisani eseji, so le suho-znanstveni, z materialom podprti odgovori na paragrafično stavljenе teze iz nekakega primerjalnega veroslovja: Zahoř razbira elemente Březinovega svetovnega nazora in jih primerja z elementi iz vzhodnih religij, iz Ved in Upanišad. Kakor njegovim jasno postavljenim primerom ni mogoče ugovarjati, se vendar večina teh duhovnih prvin da razlagati prav tako tudi iz krščanskih mistikov, ki jih Zahoř popolnoma pozablja, in izvaja tako radi enostranosti bolj budizem iz Březine, kot Březino iz Upanišad. V drugi studiji o vzniku halucinacij in vizij, o zmislu mističizma, razlaga te vrste ekstatičnosti iz fizioloških nastrojev, kar očituje njegovo naturalistično psihološko metodo. — Docela različno stavlja problem Březine praški student Miloš Dvořák, eden izmed urednikov novoidealistične omladinske revije »Tvar«, v lični knjižici »Tradicija dela O. Bř.«, 1928 (Tradice díla...). Če vidi Zahoř v pesniškem delu le človeka, njega fiziološko podlago in filozofičen nazor, gleda Dvořák nanj z očmi stavbnika, vidi le linijo, prostor in arhitekturo. Dvořák meri svoj objekt z elementi prostora, časa, luči in teme. Bř. delo mu je duhovna arhitektura, ki se je tako nujno — ker organsko — razvijala kot duhovna zgradba celotnega človeškega duha, ki ga ilustrira Dvořák od antike dalje: antično svetišče, zidano pri

tleh, se je poglajalo z gotško katedralo v brezprostorje, v ozke višine brez pogleda k temelju, v baroku pa se sklonilo spet k vznožju, obtežujoč se vedno niže z zlatimi dekorji... To je razvojna linija tudi Bř. od »Skrivnostnih dalj« preko »Svitanja...« na višini do »Rok«, v katere je zajel človeka in vodo in ogenj in nebeška telesa... Je to nujen razvoj po neznanem zakonu življenja, arhitektura vsakega organizma, duha kot snovi, ki ima svoj lik v drevesu... — Kakor se to lepo bere, je tu linealno aprioristična imaginarna stavba le preveč razumsko skonstruirana; je pa metodološko zanimiva kot praktičen poskus novoidealističnega plastičnega gledanja ob umetnostno-historičnih mislih. — Prav ta revija »Tvar«, v čije založništvo je izšla omenjena studija, je za jubilej izšla v dvojni številki kot brošura: »Zbornik k 60 letnici O. Bř. in 50 letnici J. Demla« 1928. (Sbornik...) z doneski Dvořáka, Durycha, V. Nezvala, Eisnerja, Sandeka i. dr. Najvažnejši med temi slavnostnimi domisljicami, mladostnimi razmotrivanji o metafori in besedi, je Demlova uvodna studija o Bř. kot »Pesniku vere«, kjer iz pesniškega teksta in osebnih doživljanj dokazuje rimsko-kat. pravovernost njegovo. K tej skici se povrnem še na drugem mestu. — Prav nalašč pa je Moravsko kolo pisateljev izdalo malo knjižico A. Veselega: Ot. Březina, osebnost in delo, 1928, ki je samo predelo za večjo monografijo o pesniku in ne prinaša nikake sintetične studije, le 30 str. obsegajoče razgovore in dojme pri obisku, nato pa biografične in bibliografične podatke, ki pa so za slovensko břez. lit. pomanjkljivi. Omenjajo se samo Burianova studija, Kozakov interview, Grudnov prevod »Množic« ter Grivčeva razprava za l. 1901 (za 1902 nel), ostala lit., ki sem jo navedel na str. 81 tega lista, manjka, kakor tudi novejša stviri. — Kot važno, še predsmrtno izdanje (izšlo v zim 1929 l. z letnico 1928) pa je knjiga prevajavca Bř. pesmi na nemško Emila Sandeka: »Pod nebom O. Bř.« (Pod oblohou...), ki je — zdi se mi — izšla tudi v nemškem jeziku. Prinaša zanimiv historiat S. prevajateljskega dela, ki je zgled, kako lahko postane velik pesnik ob dobrem prevodu in osebni propagandi svetovno priznan (ocene Rilkeja, Dehmela, Schlafa, Zweiga, Hoffmansthal, Bahra...; opazil pa sem, da je isto Sandek v izvlečku objavil že prej v »Tvaru« in v intervjuju v »Zlati Pragi«.) Dalje razlaga posamezne pesmi iz zbirke »Roke« po vrsti (ta način je porabil že Staněk v svoji studiji l. 1918.), kar dela videz šolarske sistematike, najtehtnejše pa je podal v zadnjem poglavju, ki je dal naslov vsej zbirki, kjer govori o pes. dinamični tvornosti kot izhodišču poznanja, o theizmu, o smrti in bolesti, o demoniji, o etiki, ženi, človeku bodočnosti itd. zanimivo protistavlja kozmos in individuum, in preseneča s konstatacijo, da je Březina po vsem svojem duhovnem nastroju — državnik... Ta znanstveno filozofska studija je iz zadnjega časa morda najboljša.

Vsa ta razbrana literatura se nanaša na 60 letni jubilej. Po pesnikovi smrti do početka oktobra, ko mi je bilo mogoče zasledovati češko literaturo, pa so izšle le ena knjiga spominov, en ponatis obiska in v dveh jezikih in ena polemična brošura, o katerih spregovorim pozneje.

Březina je umrl. In zopet so isti, ki so pred meseci pisali k jubileju, na hitro roko objavili potrebne nekrologe: M. Rutte kot o »sintezi češ. duha XX. stol.« v »Nar. Listih«, A. Novák na temat »Razširjajte Boga« in K. Čapek »De Magistro divino« v »Lid. Nov.«, Werfel in Zweig v »Prag. Tagblattu«, Ot. Fischer ga je primerjal s Sovo v »Lid. Nov.«, Žakavec v »Uměni«, Šalda v svojem »Zapisniku«, Zelinka v »Zlati Pragi«, Durych v »Lid. Nov.« in v »Našincu« kot o »največjem pesniku, ki je umrl: zdaj pa je ura molitve« itd. Res: v praškem Emavsu se je oficijelna Češka udeležila Requiema, potem pa so se v njegov spomin vršili večeri s predavanji in recitacijami (Fischer v Nar. gled., Nemci v Nem. gled., Durych v Olomucu...) Oglašali so se predlogi za ureditev »Březinovega muzeja« v Jaromeřicah, za odkup pesnikove rojstne hiše v Počatkah, ki je vprav na dražbi, za vzidavo plošče v lovsko koč »Solitudo« v Novi Řiži, kjer je pesnik napisal največ svojih pesmi; znanci in znanke so pisali zanimive in nezanimive feljtone o njegovem pojavu: Čepová v »Lid. Nov.« lep spomin na roke, predavajoč o husitskih bojih, Vaněk v »Lid. List.« na obisk v družbi z Bílkom, Vaněčkova v »Akkordu« na deklško sveže razgovore in Pospíšilová istotam o vsakodnevnem izprehodu (z risbo), Kašparek v »Venkovu« o simpatiji do politike agrarcev itd. Knjižno pa sta izšli dve brošuri: bibliofilski opis obiska v l. 1924 St. Mágr in Ot. Pick: »Chvilé s Ot. Bř., 24 str., ki so istočasno izšle tudi v nemškem originalu »Stunden mit Ot. Bř.« 1929 (kajti v bistvu so le ponatis iz »Prager Presse« l. 1924, česar pa pisatelja ne povesta!) — in reprodukcija pogovorov bivšega Bř. šolskega vodje J. Moučka: »Z razprav s Ot. Bř.« 1929. Prva je dozdej morda najlepša karakterizacija obiska, podaja mnogo sodb o sodobnih pojavih (komunizmu) in nacionalnih literaturah, kjer sodi o Jugoslovanih, da »še niso napredovali v ustvarjanju svojega narodnega tipa kot oba sev. naroda, čeprav so se specifični znaki jug. ljudstva zaznali šele v sedanji dobi n. pr. v delu Vojnovića; druga pa obsega večinoma pogovore iz l. 1906. svobodomiselnega značaja; zanimivi pa so kot priloge Bř. prevodi Goetheja (Erlkönig), Webra..., ki jih je prijatelju preložil kot tekst k notam. — Glavna tovrstna (biografsko-memoarna) literatura pa se šele pripravlja: obljubil jo je A. Veselý in gradivo zbira dr. Jech... in ne bo manjkalo dokazov, ki bodo pričali o pieteti do pesnikove osebe, o kultu človeka, v katerem je bival genij.

Zanimivejše vsekakor pa so polemike, ki so se vnele takoj po pesnikovi smrti in trajajo še vedno. V glavnem so sporna mnjenja: formalnega značaja o knjižnici in pogrebu, ki sovpadе v literarno vprašanje spoja Bř. s krogom »Moderne revije«, in svetovno-nazornega značaja o katolicizmu pokojnika, ki je v tesni zvezi s sporom za spomenik. Ta poslednja nas najprej in najbolj zanima, zato jo bom skušal podati z obširnejšim citiranim materialom.

Kako so posamezni kritiki za življenje pesnikovega razumevali religiozni nazor njegov, sem označil že v svoji studiji. Pozoren pa sem postal, ko sem naj-

prej v Poznanju čital v poljski »Gazeti zachodni« od 26. 6. 1929 v članku češkega prof. Hanuša, posvečenem Bř., stavek: »Če gre za religijo, je bil Bř. katolik, branil je vero katoliško, ki ima po njegovem mnenju nadnavaden pomen za češki narod«. Pozneje sem hotel ozadje te sodb razjasniti, kar sem poskušal v Jaromeřicah s pomočjo g. nadzornika Lukšu, g. župana Musila, g. učitelja Matějke in drugih, ki se jim na tem mestu najlepše zahvaljujem. (Cf. »V domu in na grobu O. Březine«, Sl., 7. XII. 1929).

V jubilejnem zborniku »Tvara« je župnik Jakob Deml, eden najintimnejših prijateljev pesnikovih in sam pesnik med najboljšimi češkimi, napisal članek »Pesnik vere«, kjer še za življenje Bř. kategorično označuje njegov religiozni nazor s trditvami kot: »od samega početka svoje delavnosti pa do konca je O. Bř. katolik«; »O. Bř. veruje v Boga, v Boga osebnega, katoliškega, troedinega, O. Bř. veruje v zakon«; »beseda kat. cerkve in beseda Biblije je materina beseda O. Bř.«; »inspiracija njegova je rimsko-katoliška in njegovo delo daje o tem pričevanje«. Te trditve je podprl s pesnikovo lit. tvorbo. Vse nadaljnje dokaze o vernosti Bř. pa naveda iz osebnega občevanja, in morejo izražati le prepričanje Bř. v gotovi dobi, kar se ne sme prezreti. Tako anekdoto podaja Deml dalje: »Nekoliko let po prevratu (dobro vem, kdaj je to bilo) se je O. Bř. poslovil od mene s solzami v očeh in rekel: »Mogoče, da se več ne vidimo, smo umrljivi ljudje, zato sprejmite moje besede kot mojo poslednjo voljo: Prosim Vas, ne zapustite kat. cerkve!« V tem trenutku nisem razumel te prošnje, pa Bř. je dodal: — V veliko tolažbo mi je, da je moje delo katoliško. — Če pomislimo, da je bil Deml, kot pristaš obsojenega fogazzarovskega neokatolicizma, bojevnik znanega modernističnega češk. duhovskega pokreta in najboljši sokolski pesnik tedaj preganjan in za dalje časa suspendiran, razumemo okolje; da pa Bř. tem trditvam, ki jih je bral, ni nikjer javno oporekal, jih moramo vzeti kot verodostojne. Na tem mestu je Deml javnosti izdal Bř. izrek, ki ga je ponovil v potrdilo resničnosti tudi nad odprtim grobom pesnikovem (Brodský v »Nar. Pol.« v poročilu o pogrebu): »Če bi se še enkrat rodil, bi hotel biti samo duhovnik.« — Ko je Bř. umrl, je v nekrologu (»Našinec« 28. 5.) najgenialnejši sodobni češki kat. pesnik, olumuški zdravnik Jar. Durych, z debelimi črkami poudaril: »Tisti, ki Bř. iz poslednje dobe poznajo osebno, vedo, kako se je vsako leto intenzivneje, v poslednjih letih pa skoraj strastno približeval kat. cerkvi, kako je nje intuicijo sprejel za svojo in kako je v poslednji dobi odklanjal mnoge osebe in stvari, ki jih odklanja cerkev...« — Deml, Durych (ki ju Šalda v svojem »š. Zapisniku« I, št. 10, imenuje »najzaupljivejše prijatelje Bř.«) in Florian, izdajatelj serije religioznih knjig vseh časov »Nova et vetera« v Stari Řiži, profesor, tudi veren prijatelj Bř., vsi trije najjačji religiozni duhovi katoliške Morave, predstavljajo najradikalnejše borce za čisti katolicizem Březinov. Izdali so okusno polemično brošuro: »K dnevu oznanjenja 25. marca 1929 v velikonočnem tednu in cruce Domini nostri Jesu Christi« (»K dne zvestovaní...«), na katere prvi

strani je dal Deml natisniti z velikimi črkami in podpisal v Tasovi 12. aprila: »In memoriam — lanskega leta v juliju sem čital O. Bř. neke časopise, da tam in tam na Slovaškem postavimo toliko in toliko novih šol. Čakal sem, kako se bo mojster razveselil, on pa se je ujezil in rekel: »Narod ne potrebuje šol, narod potrebuje Boga.« Na nadaljnjih straneh pa objavlja Florian kot priča obenem z bančnim uradnikom M. Bartoničkom, da je na početku l. 1928. pesnik izjavil »prav slovesno in je bila videti njegova poslednja volja«: »Od nikogar nič ne zahtevam, v revščini sem živel in hočem umreti kot katoliški kristjan ter si ne želim na grobu nič drugega kot katoliški križ.« Ta izjava, za katero je ponatisnjen iz »Tvara« Durychov članek o pomenu križa, velja tej skupini za podlago v boju za pesnikov nazor in obenem v sporu za spomenik.

Če dodamo tem izjavam iz osebnega občevarja s pesnikom še iz lepih spominov V. Vaňurové v Durychovem »Akkordu« 6—7, kjer piše o kultu do Bogorodice, ki »je gibliva sila kat. Cerkve«, o spominih na romanja z materjo; ter vest P. E. Mattesa v »Východu« 6. IV. 1929, »da je z živim zanimanjem prebral knjigo profesorja tokijske univerze dr. Masarahu, ki je — primerjajoč vsa svetovna verstva — dokazal, da katolicizem vede k najvišjemu cilju duhovnega napredka in so te besede učenega Japonca tako vplivale na Bř., da se je popolnoma prislonil h katoliški moderni in se vdal krščanski mistiki«; in še umetnostnega kritika Žakavca (Umění II, št. 11) refleksi s pogovora med sprehodom: »Studira, zdi se mi, rad zgodovino ver, zlasti orientalnih, a pozna prav dobro tudi katolicizem, v katerem je baje že vse ostalo davno obseženo... Zoprna mu je tudi napačna naprednost, ki se izčrpuje v boju proti katolicizmu ali v klicanju po socialističnih utopijah« — sem zbral večino podatkov, na katerih — poleg pesniškega dela — slone trditve o katolicizmu pesnikom, kar se v žurnalističnih superlativih glasi kot dogma: »Březina je katoliški mistik par excellence.« (»Den«, 27. III. 1929.)

Izmed polemično protivnih glasov sta mi v češki žurnalistiki znana samo dva. Takoj teden dni po pogrebu se je oglasil znani realistični kulturni kritik Ferd. Peroutka (v »Přítomnosti«, april) s člankom »O sorodnosti z O. Bř.«, katerega glavni zmisel, ki ga poznam iz Durychove replike, je: »O. Bř. je bil bolen in od prirode zaznamovan človek¹, ženska ni prišla k njemu, takó je gojil to svojo poezijo kot tako mistično onanijo kakor so jo gojili vsi mistiki.« Durych ga je zavrnil (»Akkord« II, št. 5) s svojim strupenim slogom kot ga poznamo iz knjige polemik »Glej, človek!«, kot »Luciferja kapitalnega«, obskurantskega pragmatičnega ateista, ki ne more ljubiti Bř.: »mrtvega leva je poplaval osek«. Resneje je polemiziral s katoliškimi radikali in z znanim kritikom Šaldo, ki se je postavil na njihovo stališče

(»Šaldův zapisnik« I, 323), brnski profesor sociologije E. Chalupný, vršilec Bř. oporo. V »Nar. Osvo-bození« od 6. julija 1929 kaže v »Spominu O. Bř.« pesnika kot nekatolika, ker bi sicer ne bil privrženec lib. nar. dem. stranke, ... bil je Sokol ... ni hodil v cerkev, ni bil previden ... in ni spolnjeval nobene od desetih božjih zapovedi ... sploh ni veroval niti v Kristusovo božanstvo, in zadnji čas niti v njegovo eksistenco... Tudi Bílek da je z njegovim soglašanjem prijavil izstop iz Cerkve.² (Sicer pa je bistvo tega članka spor s Šaldo o postavitvi spomenika ali križa v zvezi z osebo Bílkovo, kar omenim pozneje.) V repliki zavrača Durych (»Akkord« št. 8) posamezne dozdevne neskladnosti, kar pa se tiče katolicizma, se umakne v zmernejšo trditev kot sicer: »Bř. ni bil vse življenje integralen katolik, do l. 1924. se je res raz-stal s Cerkvijo, po tem letu pa je iskal poti vanjo.« Šalda pa (»Š. Zap.« II, št. 1) s podrobno psihološko analizo »poslednje volje« kot jo pričata Florian in Bartoniček, dokazuje, da je »v Bř. bila volja h katoliškim obredom in ima v resnici ta izrek v vsem svojem slavnostno konfesijskem tonu značaj goslo-čitve, poslednje želje«. — Med temu protivne glasove spada tudi mišljenje upokojenega šolskega vodje J. Moučka, ki v svoji — že omenjeni knjigi — piše tudi o nabožnosti Bř.: »Znal je na pamet pridigo na Gori, življenjepise sv. Katarine in drugih svetnikov, katerih imena in dejanja je navajal vedno z občudovanjem in spoštovanjem. Znal je na pamet doktorje sv. Pisma, ne le katoliških, tudi krivover-ske... toda vedno je z navdušenjem in ljubeznijo govoril o »Križanem filozofu«... Liturgičnost je zavračal kot ostanek bizantizma, ki pa je potrebna za maso... s katero ni imel njegov religiozni svet nič skupnega. Kdor bi ga štel k sodobni kat. Cerkvi, je na zmotni poti, bodisi zavestno ali iz nepoznanja... Ko bi ga hoteli rimski katoliki proglasiti za svojega, imeli bi toliko prava kot vsaka cerkev, ki uči vero v Boga... »Bil pa je O. Bř. velik in silen branitelj katolicizma, seveda idealnega, prostega vseh form, obredov, dogem in politike. V katolicizmu je videl osredotočenje altruističnih sil vseh ljudi in vseh narodov, zmožnost, kot je ni nudila nobena cerkev, niti kaka državna ali narodna tvorba« (str. 44—47).

Izjave, ki sem jih dosedaj navajal, so vse osebne ga značaja, povzete iz dojmov ustnega občevarja s pesnikom. Naloga lit. kritikov in filozofov pa bo, da bodo s točno podrobno analizo in globoko intuicijo iz njegovega pesniškega dela, ki je najiskrenejša pesnikova izpoved in ne kaže vljudne tendence, približali se nazoru spremljajočega ga prijatelja, opredelili njegovo vernost. Nekoliko takih, iz del deduciranih sodb, sem omenil že v svoji studiji, pridam naj še tri preznačilne, ki skupaj potrjujejo katoliški značaj celotnega pesnikovega dela. M. Marten, avtor znamenitih lit. studij »Akkord«, piše o Bř. v zvezi s Claudelom, da je »v svojih najvišjih delih katoliški mistik, kakor vse njegovo delo izzveneva v prošnjo za Milost« (citat iz članka V. Bitnara v Lid. List., 26. III. 1929); Šalda tak katolicizem prenese v liter. začetek Bř.: »Katoliška ritualistika je za

¹ Prof. Syllabo je ugotovil, da je Bř. bil od rojstva bolan, suh, nežen, grbav in imel neprimerno veliko glavo (Lid. Nov., 25. IV.), kar bi se ujemalo z znano teorijo o bivanju potenciranega duha v nenormalnem telesu.

² Nasprotno pa dementira to vest Pick-Sandková, ki piše Šaldi, da Bř. Bílkovega izstopa ni odobral. (»Šaldův zapisnik« II, št. 1.)

dolgo časa direktni vir njegovega svetá forme, izraza in geste» (Š. Zap. II, št. 1), na drugem mestu pa je poudaril, da »je Bř. v zadnjih pesmih strogo krščanski« (Š. zap. I, št. 8, »Problemi Bř.«). Tudi Rutte (Nar. List., 26. III.) ga ozko veže »s katoliškim mysticismom in spiritualizmom«, kakor ga tudi A. Novák išče v katolicizmu, kjer ga je našel Žakavec (»Umění II, št. 11): »O Bř. je dosanjál svoj pozemski sen, tako katoliški po svojem poreklu, čeprav scela prekomponirani po moderni razvojni ideji... in če ima prav njegova vera, je danes odrešen v onem Raju, katerega slutnjo je nam znal s svojo jasnovidno poezijo tako opojno vdihniti.« — Še dva moža sta hotela popolnoma objektivno, brez subjektivnih tendenc, spoznati duha Březinovega in to dr. Alfred Fuchs, znani publicist, židovski konvertit in glavni urednik praških »Lid. Listův«, glasila Šramkove stranke, in filozof praške univerze Tomáš Trnka. Fuchs je napisal kratek članek v »Pestrý týden« (6. in 13. aprila), kjer označuje »Bř. kot mistika«: kolikor je Bř. mistik, je mistik intelektualnega tipa. Bil je sicer umetnik apolinskega tipa, katerega inspiracija pa je prenesla matematiko stila. Kot intelektualni mistik je veliko bliže sv. Tomažu in sv. Bonaventuri kot Verhaerenu ali Walt Whitmanu. »Ne vemo, kakšno je bilo izhodišče Bř. vere, lahko pa rečemo, da njegova izrazna kultura spada v katoliško sfero. Nič več in nič manj. Ti, kateri so ga nazvali prosto katoliškega mistika, imajo zato prav tako malo razloga kot tisti, ki iz njega delajo panteista.« — Tomáš Trnka pa ga skuša opredeliti (»Rozpravy Aventina«, IV. l., str. 31) kot filozofa: Bř. je tip ustvarjajočega romantika, sintetik slušnega tipa, pesimističen in kot tak nasprotje realistu in optimistu Goetheju. Od pesimističnega spiritualizma se ne razvije v resignirano askezo: po heroični askezi je prišel tja, kamor malo romantikov... k pravičnosti do sebe in do sveta. In na tem etičnem principu je zgrajen ves Bř. svetovni nazor. Tako Bř., rastoč iz individualne strukture narodne in rasne kulture slovanske, zraste v edinstvo človeštva, v oni princip, ki je dal, stvoril in nosi ves človeški rod in kateri se je izkristaliziral v genialnih posameznikih človeštva kot so bili Kristus, Leonardo, Michelangelo, Beethoven. Smetana itd. Temelj mu je duhovni: božji, živeči Duh; razmerje stvari in ljudi do Duha; vera v razvoj — v prihod osvobojenega človeka. Proti narurno-filozofskemu pojmovanju relativističnega razvoja, postavi razvoj kot napolnjevanje samega sebe, kot odkupovanje samega sebe, kot obsojanje samega sebe... Za vsem je Duh, vse je njega odsvit. — Ni pa še znal do konca izravnati nasprotja: radosti — bolesti, duha — telesa, življenja — smrti, dobrega — zlega, minulosti — sedanjosti — bodočnosti, med katerimi — po njem — leži razvoj...«

V takih smerh se vodi debata o svetovnem nazoru pesnikovem, in ne vidim konca. Orisal sem jo tako široko, da predočim, kako zamotano se zdi to življenje Čehom, ki imajo odprto knjigo pesnika in odprto življenje človeka... Morda pa prav zato? Ali pa se nočejo zediniti? Srdi se namreč vse križem: iz zadnjega prepričanja človekovega v mladosno poezijo in iz moških let se noče verjeti v zadnje dni. Vidim pa problem tako: Bř. je bil tako širok, da ima

v svoji poeziji vse elemente visokoidealističnih naziranj: religiozno in narurno idealističnih in pristaši obeh jih izpeljujejo v svojo smer, in ko imajo Bř. tam, kjer ga hočejo imeti, si stojita dva človeka nasproti... In v tem vetru od obeh tečajev tudi Březina sam kot človek ni vzdržal nevtralnega ravnotežja in kot se vidi, je v zadnjih letih naslonil srce na Kristusovo Cerkev...

*

V tesni zvezi z bojem za svetovni nazor gre tudi polemika o nagrobnem spomeniku njegovem. V izjavi, ki jo kat. radikali smatrajo za »testament«, stoji, da si ne želi drugega kot »preprosti kat. križ«. Mestni magistrat Jaromeřicki pa je sestavil odbor za postavitev velikega spomenika, in prijatelj Bílek se je izrekel pripravljenega, izdelati ga brezplačno, le narod naj zbere 200.000 Kč za material. Imel sem priliko videti Bílkov načrt: nad nizko marmornato nagrobno ploščo, v katero je vdolan križ, se dvigati dve 4 m visoki bronasti sohi: »Tvorec in njegova sestra Bolest.« Proti tej nameri, kjer bi bil križ le nekaj podrejenega, je izšla omenjena Florjanova brošura na naslov magistrata, ki je odgovoril, da »v pravem testametu« o tem ni govora in vztraja pri proglasu na narod. Proti je nastopil Durych (»Akkord« 6—7), proti spomeniku in proti — Bílku, katerega tudi križ bi ne bil katoliški, ker je izstopil iz Cerkve. Kritik Šalda je v svojem »Zapisniku« I, 10, stopil ob njegovo stran: »Sodim, da ima popolnoma prav.« Nastopi pa tudi proti okusu Bílka, ki da ustvarja »baročne secesijske fraze«. Glavno kot branilec Bílkov je napisal Chalupný svoj omenjeni članek, dokazujoč, da je »Bílek tudi še po izstopu iz Cerkve bolj katoliški kot Březina« in zahteva, da »more in mora ustvariti Bř. pomnik le in edino Bílek«, na kar Šalda (Zapisnik II, št. 1) nastopi proti oktroiranju enega umetnika in zahteva razpis konkurza; sicer pa »hoče s svojim glasom pomoči, da bo izpolnjena pesnikova poslednja želja«. In zdaj? Zdi se, da narod zbira denarne zbirke, del občinstva pa se vzdržuje...

Celo k pogrebu samemu — kot sem ga spčetka opisal — so se oglasili nasprotni glasovi. Znani dekadentski pesnik Jiři Karásek ze Lvovic, eden glavnih sotrudnikov Procházekove l'artpourl'artistične »Moderne revije«, v kateri je tudi najrajši sodeloval Březina, je napadel »literarno Prago« (»Lit. Rozhledy«, april), da je pokvarila provincialno domačnost malomestnega pogreba s svojimi deputacijami, papirnatimi frazami, govori korporacij, h katerim pokojnik ni nikdar pripadal, »ne znamo pogrebati pesnikov, ne znamo jih slaviti pri raznih jubilejih, ne znamo jih čitati, ne znamo jim biti hvaležni«. A. Novák nasprotno trdi (Lid. Nov., 28. IV.), da je bila prisrčna domačnost pietetno ohranjena, na kar je Karásek izdal (Lit. Roz., maj), da ga boli govor Kvapila, ki ne bi smel govoriti v imenu literatov onemu Bř., čigar poezijo je v 90 letih anonimno napadel v »Švandi dudaku«. Bř. je do konca pripadal »Mod. Rev.«, ni bil izoliran pojav, izšel iz te družine in ta bi ga morala pokopati; tako naj ima vsaj pravo kritiko pogreba. V obrano Kvapila in proti artističnemu dekadentizmu »Mod. Rev.« kot materinskemu zavetišču Bř. so nastopili A. Novák (Lid. Nov., 2. VI.), A. Veselý (Čes. Rep., 4. VI.), Picková-Sandková (Nar.

Osvob., 9. VI.) in Šalda (š. Zap. I, 10), ki celo trdi, da je Bř. edino v Kvapilu videl sorodno dušo in idejnega predhodnika; in iz esejev je videti docela nasprotno umetniško naziranje; ni se spojil s to družino, dasi je z njo sodeloval. — Zdi se mi, da igrajo v tem sporu vlogo bogvekak osebna nasprotstva, kajti Bř. duhovni pojav je bil mogoč samo v zibelki svojevrstnega nastoja 90 let, ki ga je na Češkem predstavljala »Mod. rev.«; resnica pa je tudi, da se je Bř. razvil v docela drugo smer od aristokratske parfimirane teoretike Arnošta Procházke.

In niti izvršitev protokolirane poslednje volje se ni brez ugovora izvršila. Březina je zapustil svojo veliko knjižnico (v devetih omarah 3074 številki v 4407 zvezkih; izmed slovenskih knjig je imel samo brošuro: Omladina 25 let po procesu, in — če se ne motim — »Katoliški Obzornik« z Grivčevu studijo; Cankarjevega »Kurenta« je imel le v Vybíralovem prevodu) dvema ustanovama: gimnaziji v Mor. Budějovicah in Masarykovi univerzi v Brnu. Čuli so se glasovi, naj se oporoka ovrže ali izpremeni tako, da se celotna shrani na reprezentančnem mestu na univerzi (A. Novák), drugi pa, da ostane nedotaknjena na starem mestu v »Bř. muzeju« (Jiří Karásek). Dedič, inspektor Lukšů, je odločil v zmislu oporoke, da beletristiko dobi gimnazija, znanstvo — univerza.

Březina je pokopan. Vse se trudi, da se ohrani vsak spomin njegovega zemskega bivanja, vsaka beseda, ki so jo kdaj izgovorila mojstrove usta, ne glede na to, da ga zapletejo v številna protislovja. Za obelodanjenje celotne ostaline in privatnih pogovorov so se zavzeli A. Novák, Ot. Fischer, K. Čapek, A. Veselý, Pick, Magr (cf. Lid. Nov., 15. IV.), proti pa večni oponent Jiří Karásek ze Lvovic (Lit. Rozh., junija), ki da se mu smili Bř.: »najboljši prijatelj mu lahko škoduje«; in — Šalda (Zap. II, št. 1) v članku »Pesniskovo delo in njegova zasebnost«, ki z znanstvenokritičnega stališča oporeka neizbranemu eckermannstvu, ki ga ima na vesti »naturalistično orientirana smer lit. historije in kritike; pesniške knjige pa imajo tako malo čitateljev, ko je vendar v njih poet hotel povedati vse, kar je imel za javnost«.

*

Literatura o Březini se šele pričinja. S tem, kar sem na tem mestu zbral, sem hotel le zadostiti svoji želji, da osvetlim češke literarne razmere in — po častim poetov spomin. Vem, da bi bilo zanimivo podati še pogled v rokopisno ostalino poetovo, ki sem jo imel v rokah, pa dvomim, če bo sploh kdo kdaj mogel razrešiti njeno skrivnost. Ohranjeni so trije debeli snopi »letečih listov«, brez numeracij, popisani s komponiranjem posameznih figur in stavkov, v neskončnih variacijah v nečitljivi nevezani pokončni pisavi, spominjajoč na Maeterlinckovo. So po večini miselni bliski za zbirko esejev »Skrita dogajanja«. So med njimi celotni eseji, ki so bili pa že obelodanjeni v raznih revijah po »Godbi studentev« in še niso bili skupno izdani (Zmislj boja, Zrcaljenje v globini, Boj s smrtjo, Sedanost, Edino delo); in pa fragmenti novih (Delo, Beseda, Stavba v višini, Delo smrti) ter začetki novih pesmi (Glas, Žena, Sen žene...). Prihodnji urednik ostaline bo mogel izdati le debelo knjigo različno ubranih sentenc, blestečih aforizmov, kristalnatih miselnih vaz... Březina je

vseh dvajset let molka neutrudno tvoril, ustvarjal iz svoje najnужnejše potrebe — zase — kot se vidi iz pisma (Nar. Osvobození, 10. IV. 1929): »O, da bi nikdar ne zazrlo tiskarskega stroja, kar pišem, o da bi nad temi vrsticami ne visel drug pogled kot moj, moj bog, že to analiziranje misli, spominov in čustev, o kakšno je to razkošje.«

Pravijo, da je več, že skoraj dogotovljenih del sežgal.

Zdaj počiva na malem pokopališču sredi široke pokrajine z visokim nebom, pod žalujočim mladim javorom in roke častivcev mu nosijo rož na mirno zaprte oči, ki zro v drug svet, nam še neznan, pa njemu že za življenja tako blizu in domač...

NOVE KNJIGE

SLOVENSKO SLOVSTVO

France Bevk: *Krivda*. Povest. Str. 135. — *Muka gospe Vere*. Str. 104. Založba književne družine »Luč« v Trstu, 1929. *Tuje dete*. Str. 36, *Sestra*, str. 27. Dve noveli v Biblioteki za pouk in zabavo. Tiskarna »Edinost« v Trstu, 1929. — Obe večji deli in krajša spisa nam kažejo Bevka v razvoju štirih let. Prvo med temi deli je novela »Muka gospe Vere« (DS 1925), zadnja je »Krivda«. Po svojem postanku spada prav za prav tudi »Krivda« več let nazaj, zakaj ta povest se je bila pisatelju najprej izoblikovala kot drama »Materin greh« (delo ni izšlo v natisu, pač pa so ga v Gorici z uspehom uprizorili), pa kljub večkratni predelavi se je pisatelju zdelo potrebno, da je izpremenil delo prav v njegovi oblikovni osnovi. Tako je analitično epsko dramo prelil v čisto sintetično epsko. V drami »Materin greh« se namreč izvrši samo katastrofa. Domači sin se maščuje nad hlapcem, ki ga je mati vdova vzela za moža in sodišče obsodi ubijalca, toda sedaj se nenkrat razkrije tudi materin greh; mati je s hlapcem vred kriva smrti svojega prvega moža in očeta svojih otrok. Drama je sicer zelo učinkovita, na koncu celo pretresljiva, uveljavi tudi čustvena nasprotja med materjo in sinom, v glavnem pa vendarle ostaja samo pri dogodkih. V povesti pa ni šlo pisatelju za učinkovitost, ampak za neposredni razvoj zakonov življenja; te je moral postaviti v red enotnega pogleda in nazora. Zato je »Krivda« po izrazu docela novo delo, mnogo popolnejše, zakaj šele v zaporednosti dogodkov, v širših razgledih je pisatelj izrazil in obrazložil to, kar mu v utesnjeni odrski prostornini ni bilo mogoče.

»Krivda« nam vidno priča, koliko se je Bevk v štirih letih spremenil po duhu in izrazu. Ko je Bevk pisal dramo »Materin greh« in novelo »Muka gospe Vere«, je stal na prelomu idejnega naturalizma, predvsem kot pripovedovavec zablod, ki se začno najprej po zakonih družbe in se šele potem nadaljujejo po zakonih življenja, sam pa je dostavil še svoje posebne etične poudarke. Njegove zgodbe nosijo na zunaj kot dogodek sam na sebi pečat resničnosti, a na znotraj se jim pozna, da so sestavljene po načrtu in da so bolj dosledno, bolj nujno kakor naravno razvite. Časih so te zgodbe postavljene v popolni življenjski goloti, celo v taki, kakršne naši